

VARIA ESSAY - Luce Beeckmans & Ella Vanden Houde

ASIELCENTRA HERDACHT

NAAR EEN HUMANE ARCHITECTUUR VAN AANKOMST

Vandaag domineren asiel en migratie de media en politiek. Wat weinig erkend wordt, is dat asiel en migratie ook een ruimtelijke dimensie hebben. In België beheert Fedasil (het Federaal Agentschap voor de opvang van asielzoekers) een indrukwekkend patrimonium van een 60-tal collectieve asielcentra. Het ontbreekt Fedasil echter aan een heldere architecturale visie voor deze asielcentra. Niet alleen voor de asielzoekers, maar ook voor de hen ontvangende samenleving, is dit een gemiste kans.

In feite is de huidige architectuur van Fedasil niet meer dan de materialisatie van bouwnormen. Aan de hand van droge parameters, opgesteld in 2015, worden bestaande gebouwen, zoals militaire kazernes, scholen en gevangenissen, geconverteerd tot asielcentra. Die regels bepalen bijvoorbeeld hoeveel vierkante meter er vereist is per persoon, en hoeveel personen zich per kamer kunnen bevinden. Op momenten van piek wordt dit patrimonium aangevuld met noodoplossingen zoals tenten en containers. Hoewel minimumnormen onontbeerlijk zijn om bijvoorbeeld te waken over veiligheid en hygiëne, resulteren deze niet automatisch in kwalitatieve architectuur. Daarvoor is een ontwerpfase nodig die de gebouwen injecteert met de nodige architecturale verbeelding. Tot op heden blijft de aanpak van Fedasil hiervan compleet verstoken. Nu is het de norm die ontwerpt. Het gevolg is een context-loze in plaats van context-specifieke architectuur. Het lijkt wel alsof de gebouwen van Fedasil zich niet op een specifieke plaats bevinden, noch een specifieke geschiedenis met zich meedragen. Daarmee tonen ze grote gelijkenissen met de 'non-plaatsen' zoals die door Marc Augé werden omschreven of de 'heterotopieën' van Michel Foucault. Of de gebouwen nu midden in de stad zijn gesitueerd (zoals het Klein Kasteeltje in Brussel, het oudste asielcentrum van België dat recentelijk een nieuwe

invulling kreeg als aanmeldcentrum voor nieuwe asielzoekers) of in landelijk gebied (zoals het asielcentrum in Poelkapelle), Fedasil behandelt ze als in zichzelf gekeerde enclaves, afgesneden van hun omgeving. Hoewel de centra erop gericht zijn mensen van vlees en bloed te ontvangen, zorgt de norm-architectuur ervoor dat de bewoners zich nauwelijks met de gebouwen kunnen identificeren, laat staan dat ze de mogelijkheid krijgen om zich de ruimtes toe te eigenen. Meer nog dan accommoderen, zijn de gebouwen gericht op controleren. Het zijn 'totale instituties', volgens Erving Goffman, die het subject disciplineren en het van zijn autonomie ontnemen. De bewoners hebben dan wel een dak boven hun hoofd, maar het ontbreekt hen aan een thuis. Letterlijk en figuurlijk worden ze voor jaren in een wachtkamer geplaatst.

Het Ponton in Gent

Om deze aanpak van Fedasil te illustreren, gaan we even dieper in op het Ponton in Gent. Hoewel het Ponton gesloten werd in 2017, zit het nog in menig geheugen als open collectief asielcentrum ingericht tijdens de asielcrisis van 2015-2016 in de haven van Gent. Geheel passend binnen het spreidingsplan van Fedasil, gericht op een verdeling van de opvang van asielzoekers over het Belgische territorium, meerde in 2016 de beruchte 'bajesboot'

(of gevangenisboot) Reno uit Rotterdam aan in Gent aan de afgelegen dokken langs de Rigakaai. Na een aantal omstreken undercoverreportages en onder druk van internationale ngo's zoals Amnesty International werden de bajesboten voor afgewezen illegalen al in de jaren na hun oprichting in 2004 gesloten door de Nederlandse regering. Maar met het oog op het verhogen van de opvangcapaciteit, besloot Fedasil een van de boten, waarvan het de uitbating uitbesteedde aan het consortium G4S-Corsendonck Hotels, van de Nederlandse overheid te gaan huren. Om de gevangenisboot te transformeren in een open asielcentrum werden de nodige verbouwingswerken verricht: naast de inrichting van de kamers, omvatten die ook bijvoorbeeld het verwijderen van de tralies. Toenmalig Staatssecretaris van Asiel Theo Francken verzekerde ons dat deze verbouwingswerken geheel conform de normen van Fedasil gebeurden (De Morgen van 16 januari 2016). En dat was er aan te zien: een in soberheid en zielloosheid gedrenkte inrichting kenmerkte vanaf dan de leefruimtes en slaapkamers van de toekomstige 250 bewoners en 20 personeelsleden (Figuur 1).

Een architectuurwedstrijd zou de impasse kunnen doorbreken

Ook in Gent lokte de komst van de Reno vele reacties uit. Onder de slogan 'de asielinvasie maakt ons ziek!' manifesteerde het extreemrechtse Voorpost tegen de komst van de Reno (Persmededeling van Voorpost van 19 mei 2016). Daarnaast waren er ook verschillende steunacties, waaronder een solidariteitsmars voor een 'Gastvrij Gent' en tegen de uitbating van het asielcentrum door onder meer G4S, gecontesteerd voor zijn veiligheidsoperaties in Israël-Palestina. Bevoegd schepen en OCMW-voorzitter Rudy Coddens benadrukte van meet af aan te willen inzetten op 'integratie', wat niet bepaald gemakkelijk zou worden gezien de ligging van het Ponton in een uithoek van de Gentse haven. Maar om de gemoederen te bedaren, stelde hij tevens: 'Het is geen luxehotel' (Artikel van 26 februari 2016 in Schamper). Deze uitspraak brengt ons geruisloos bij *The Good Hotel*, een luxe-hotel in London. Immers, gelijktijdig aan het tweede leven van een Nederlandse gevangenisboot als asielcentrum in Gent, kregen andere bajesboten een tweede leven als exclusieve hotels in London en Amsterdam, uitgebaat door de keten *The Good Hotel*. Een snelle blik op de website van de hotelketen volstaat om te begrijpen dat de verbouwing daar verliep volgens compleet andere criteria. In plaats van een geïsoleerde ligging, werd bijvoorbeeld in *The Good Hotel* in London de flexibiliteit die de boottypologie te bieden heeft, gemaximaliseerd. De boot ligt aangemeerd op een mooie site in London langs de historische Royal Victoria Docks, en vanop het terras hebben toeristen een prachtig zicht op de stad. Daarnaast wordt vanuit een sociale (business)agenda een maximale integratie met de omgeving nastreeft: niet alleen wordt de boot ruimtelijk ingebed in het nabije stadsdeel, ook bewoners uit de omliggende buurt worden er opgeleid en tewerkgesteld. Ook de inrichting en de architectuur van de twee boten liggen mijlenver uit elkaar. Men moet niet per se een liefhebber zijn van het hippe, maar nogal generieke 'industrial hotel design', om te zien dat alles in het werk is gesteld om de tijdelijke bewoners een aangenaam verblijf op de boot te bezorgen (Figuur 2).

Non-architectuur als politiek instrument

Hoewel de meeste bewoners veel langer op het Ponton in Gent verblijven dan de weekendtoeristen in *The Good Hotel* in London en er vaak ook al een verschrikkelijke trip aan hebben voorafgaan, kan de architectuur van het asielcentrum bezwarend verwelkomend, laat staan comfortabel, worden genoemd. Deze soberheid is een bewuste strategie van Fedasil. Al toen Fedasil in 2000 werd opgericht en voor het eerst normen werden uitgeschreven, werd deze schraalheid van de opvanginfrastructuur al beschreven als politiek instrument: "Het is evident dat mensen die het statuut van vluchteling aanvragen op een degelijke en menswaardige manier moeten worden opgevangen voor de duur van de procedure. Men moet echter ook vermijden dat het onthaal- en opvangbeleid op zich een voorname aantrekkingspool wordt om in België asiel aan te vragen" (Fragment uit de basisfilosofie van de vroegst uitgeschreven normen voor de opvang van asielzoekers, door de Cel Tweedelijnsopvang, Ministerie van Sociale Zaken). Nochtans heeft geen enkele studie tot op heden aangetoond dat het comfort van asielcentra een drijfveer zou zijn om te vluchten. Integendeel, vele studies wijzen erop dat het van belang is om het integratieproces al tijdens de procedure te beginnen, onder meer omdat erkende asielzoekers slechts twee maanden (verlengbaar met twee maanden) krijgen om na hun erkenning op eigen houtje een woonst te vinden op de reguliere woningmarkt.

Naar een humane architectuur van aankomst

In plaats van bij elke asielcrisis in -tijdelijke verblijven of halfslachtige verbouwingen te investeren, is het dringend tijd om de huidige non-architectuur van asiel radicaal te herdenken. Daarbij is het absoluut noodzakelijk om vanuit architecturaal perspectief anders te gaan nadenken over 'tijdelijkheid'. We hebben immers nood aan een permanente infrastructuur voor het tijdelijke verblijf van asielzoekers, waarbij echter de 'tijdelijkheid van de opvang' niet langer gelijkgesteld wordt aan de 'tijdelijkheid van de architectuur', in de zin van provisoire architectuur en gebricoleerde (nood)oplossingen. De huidige ad hoc aanpak zorgt er immers voor dat de gebouwen waar we asielzoekers nu in opvangen, niet alleen onaantrekkelijk zijn om in te wonen. Het zijn ook telkens weer verloren investeringen. We zouden kunnen investeren in een kwaliteitsvolle en duurzame wooninfrastructuur die bij vluchtelingenpieken kan dienen voor asielzoekers en op andere momenten voor andere doelgroepen. Tal van andere mensen leven immers in transit: studenten, toeristen en expats, maar ook kwetsbare groepen zoals daklozen of gezinnen tijdens een scheiding. Momenteel wordt de huisvesting van asielzoekers, ook door architecten, bijna automatisch geassocieerd met containers, tenten, oude vakantieparken en verbouwde militaire

Figuur 2. Een Nederlandse bajesboot kreeg in London een tweede leven als hotel. Bron: *The Good Hotel*

Figuur 3. In Refugio Sharehouse in Berlijn wonen asielzoekers, vluchtelingen en Berlijners samen in een voormalig rusthuis waar ook verschillende ontmoetingsplekken zijn ingericht. Bron: Sven Lager

kazernes, gebouwtypologieën waar weinigen onder ons graag voor jaren in zouden gaan wonen. Eens de illusie van kostenefficiëntie van dergelijke oplossingen wordt doorprikt, kan men zich afvragen waar de idee eigenlijk vandaan komt dat dit voor asielzoekers wel goede woonplaatsen zouden zijn. Per slot van rekening gaat het hier over mensen die hun land van herkomst ontvlucht zijn door oorlog en vervolging. Misschien meer dan wie dan ook hebben zij nood aan een kwaliteitsvolle en stabiele thuis. Een humanisering van de architectuur van aankomst is dus aan de orde.

Architecturale integratie

Asielcentra zouden veel meer moeten bieden dan een simpel onderdak. Het zouden plaatsen moeten zijn waar mensen zich thuis kunnen voelen, zich kunnen ontplooiën en zich zelfs kunnen integreren doordat ze het contact met andere bevolkingsgroepen in de samenleving mogelijk maken. Het internationaal onderzoek van Lorna Fox O'Mahony en James A. Sweeney toonde immers aan dat asielzoekers in collectieve opvangcentra vaak een gevoel van homelessness ervaren ondanks het dak boven hun hoofd. Dit gevoel wordt mede veroorzaakt door de koele en afstandelijke architectuur van de centra waar de bewoners zich moeilijk mee kunnen identificeren, maar ook doordat de centra worden geconcipeerd als enclaves die slechts sporadisch de deuren openstellen voor het publiek, bijvoorbeeld bij de 'educatieve groepsrondleidingen' die vandaag in de centra plaatsvinden. Niet alleen door doelgroepen te combineren in dezelfde gebouwen, nieuwbouw of reconversie, maar ook door meer dan alleen residentiële ruimtes te voorzien, kan een betere interactie met de samenleving worden nagestreefd. Een dergelijke functievermenging breekt dus volledig met het huidige bed-bad-brood beleid, waarbij door de collectieve centra dan wel in de basisbehoeften van asielzoekers wordt voorzien, maar waar zelforganisatie, autonomie en ondernemerschap van de bewoners worden ontmoedigd. Zo krijgen de bewoners vandaag meestal eten uit een grootkeuken op vaste tijdstippen, terwijl je hen ook de mogelijkheid zou kunnen bieden om zelf boodschappen te doen en te koken wat ze graag eten. Waar zelf koken wordt toegelaten, zoals op het Ponton, werkt het zeer verbindend en bovendien spaart men er geld mee uit.

Een humaner opvangbeleid dringt zich op, ook in architecturale zin

Voor asielzoekers kan de inclusie van secundaire voorzieningen in de centra, zoals mogelijkheden tot klein ondernemerschap, sociale restaurants, collectieve werkateliers, openbare badhuizen, marktplaatsen, sportterreinen, etc. een belangrijke hefboom voor integratie zijn. De ontwikkeling van dergelijke voorzieningen is daarnaast ook een troef voor de stad. Op die manier gaat het sociaal kapitaal van asielzoekers, en meer algemeen van nieuwkomers, niet verloren en kan er gedacht worden aan andere, meer participatieve en inclusieve manieren om aan stadsontwikkeling te doen. Deze voorzieningen hebben bovendien ook het potentieel om uit te groeien tot ruimtes voor een nieuwe collectiviteit. Ze voeden dus niet alleen de acute noden van nieuwkomers zoals nu het geval is. Het zijn ook plekken waar mensen met een verschillende achtergrond elkaar kunnen ontmoeten en in elkaars nabijheid kunnen leven. In Amsterdam gebeurt het al, bijvoorbeeld in Startblok Riekerhaven. Daar wonen jonge vluchtelingen die net

een verblijfsvergunning hebben gekregen samen met studenten in een huisvesting die ze zelf beheren, weliswaar opnieuw in de vorm van een soort van containerarchitectuur. Nog interessanter is het Refugio Sharehouse in Berlijn. Daar wonen asielzoekers, vluchtelingen en Berlijners samen in een voormalig rusthuis waar bovendien ook verschillende ontmoetingsplekken zijn ingericht, zoals een sociaal restaurant, een koffiebar en een ruimte voor optredens en vergaderingen (Figuur 3). Daar heeft de buurt iets aan, maar ook de asielzoekers: ze kunnen er de handen uit de mouwen steken en deelnemen aan de samenleving. Nu is het omgekeerde vaak het geval.

Architecturale toe-eigening

Als we bedenken dat asielzoekers (waaronder kinderen) met zeer verschillende achtergronden tot 3 jaar en langer in een asielcentrum moeten verblijven in afwachting van hun erkenning of deportatie, zouden we daarnaast ook moeten streven naar een architectuur die enige culturele toe-eigening toelaat en die tevens een bemiddelende rol weet op nemen tussen al die verschillen, bijvoorbeeld door middel van drempels en tussenruimtes. Nu komen er gemakkelijk 5 tot 10 mensen, vaak getraumatiseerd, met verschillende culturen, gewoonten, religies en talen terecht op dezelfde kamer. Zelden is er rust, want levensritmes verschillen grondig. Ook de bezetting van de kamers is veranderlijk door uitspraken in de asielprocedures of transfers naar andere centra. Veel bewoners ervaren een groot gebrek aan privacy, omdat ze zich nooit volledig visueel of akoestisch kunnen afsluiten. Hoewel door Fedasil regelmatig wordt gehamerd op kwesties van veiligheid, betreft het vooral de veiligheid van (of het ingebeelde gevaar voor) de buurtbewoners. Ironisch genoeg voelen de bewoners zich vaak zelf niet veilig. In het Klein Kasteeltje bijvoorbeeld, kunnen chambrettes op de slaapzalen enkel met een gordijn worden afgesloten. In grootschalige centra durven vrouwen enkel in groep het gemeenschappelijk sanitair in de gang te gebruiken. In de normen worden wel exacte aantallen wasbakken en douches voorzien, maar over cultuur- of gender-gerelateerde thema's wordt in alle talen gezwegen.

We zouden de bewoners veel meer autonomie kunnen geven om hun tijdelijke verblijfplaatsen te bewonen op een manier waar ze zich goed bij voelen. In veel centra wordt het de bewoners bijvoorbeeld niet toegestaan de kamers aan te kleden, met posters, tapijten of eigen meubilair. De enige poster die ter aller tijde mag

blijven hangen is die met het opschrift 'Wil u terugkeren naar uw land? Vrijwillige terugkeer kan u daarbij helpen!' Het toont aan met welke halfslachtigheid Fedasil asielzoekers opvangt en dat heeft ook zijn vertaling in de schrale architectuur. Die is bovendien ook erg normatief en gaat er vanuit dat onze westerse levensstijl universeel is. Zo worden de eetruimtes altijd ingericht met tafels, terwijl men in veel culturen voor de maaltijd op een tapijt op de grond zit. De nood tot toe-eigening bij de bewoners is nochtans zo hoog dat ze de kamers toch beginnen decoreren met allerhande objecten. In de centra waar dit niet toegestaan is, zoals in het Klein Kasteeltje, bergem ze die dan tijdelijk op voor elke kamercontrole om ze nadien terug te plaatsen. Een humane architectuur van asiel zou processen van toe-eigening en identificatie net moeten faciliteren, in plaats van verhinderen. Nu is het zo dat

Fedasil's architectuur is niet meer dan de materialisatie van bouwnormen

dergelijke processen te veel afhankelijk zijn van de goodwill van het personeel. In veel centra werken immers zeer gedreven personeelsleden die samen met de bewoners allerlei mooie initiatieven ontwikkelen die erop gericht zijn om van onderuit de starre politiek en zijn architecturale consequenties die van bovenaf worden opgelegd, te compenseren. Voorbeelden zijn het opzetten van een vrouwenkamer, fietsenatelier of kledinghersteldienst gerund door bewoners. Soms kleedt het personeel de leefruimtes ook zelf aan in een poging om de architectuur (en het leven in de centra) menselijker te maken. Daarbij is de architectuur echter eerder een obstakel dan een facilitator. Bovendien zijn de initiatieven vaak erg fragiel omdat ze plotsklaps kunnen eindigen als een personeelslid het centrum verlaat. Betere architectuur van asiel betekent in dit geval dus niet: mooiere architectuur, met meer luxe. Het zou een humanere architectuur moeten zijn, die toelaat dat mensen zelfstandig oplossingen op maat kunnen creëren. Daarbij hebben we als samenleving of politiek niets te verliezen, ook niet financieel. Integendeel, dit soort van architectuur zou ervoor kunnen zorgen dat asielzoekers beter voorbereid in onze samenleving terechtkomen met minder polarisering tot gevolg.

Een architectuurwedstrijd voor asielcentra?

Er schuilt dus een groot potentieel in het herdenken van de architectuur van asiel. Het zou zowel voor de nieuwkomers, als voor de samenleving waarin ze terechtkomen positieve effecten kunnen hebben. Veel architecten staan echter niet te springen om zich toe te leggen op de huisvesting van vluchtelingen, want die ligt politiek gevoelig. Sommigen zullen vinden dat je een gevangenis ontwerpt, anderen dat je vluchtelingen te veel in de gewan legt. Misschien is het een idee om een architectuurwedstrijd te organiseren waarin plaats is voor kritisch opdrachtgeverschap. Een architectuurwedstrijd zou architecten kunnen uitdagen om met meer ambitie en verbeelding na te denken over oplossingen zonder dat ze zich zorgen moeten maken over hun reputatie. Het is mogelijk dat daar zelfs bij Fedasil enige openheid voor bestaat, maar vandaag ontbreekt het hen aan verbeelding, en wellicht politieke goodwill, om buiten de lijnen te kleuren. Hoewel er architecten aan de slag zijn, wordt hun tijd volledig opgeslorpt door het beheersen van crisissituaties. Een frisse kijk door middel

van een architectuurwedstrijd zou de huidige impasse kunnen doorbreken.

Indien een extern architectenbureau zich bijvoorbeeld via een open oproep van de Vlaams Bouwmeester, al is asiel een federale materie, in alle vrijheid en onbezonnenheid over de materie zou kunnen buigen, dan zouden we misschien kunnen komen tot een architectuur die breekt met de huidige aanpak van standaardisatie die asielzoekers een kille, institutionele thuis bezorgt. De belangrijkste opgave zou er moeten in bestaan om een gebouwtypologie te ontwikkelen die de bewoners binnen de muren een gevoel van stabiliteit kan bieden, maar die in zich ook de sleutel draagt tot integratie met de samenleving buiten de muren. Dit kan bijvoorbeeld als het gebouw veel meer te bieden heeft dan een bed om in te slapen, en als het de nood aan interne intimiteit en identiteit ruimtelijk in evenwicht weet te brengen met voorzieningen die gericht zijn op externe interactie. In plaats van neutrale gebouwen in te richten, zouden we tot gebouwen moeten komen die de fysieke obstakels tot waardig leven en integratie zoveel mogelijk neutraliseren. Het zouden gebouwen moeten zijn die niet langer het etiket van asielzoeker plakken op de bewoners, maar hen daar net van bevrijden. Uiteindelijk kunnen we pas tot een goede huisvesting van asielzoekers komen als we dit vraagstuk in het bredere woningvraagstuk van de stad integreren. Misschien moet de architectuurwedstrijd er uiteindelijk op gericht zijn de typologie van het asielcentrum voorgoed af te schaffen.

Literatuurselectie

- Beeckmans, L. (2017/2018) *Wonen in Diversiteit. Inclusieve Woonvormen voor Nieuwkomers*. Krant bij de tentoonstelling in de Singel en De Krook uitgegeven door HEIM.
- Goffman, E. (1961) *Asylums: Essays on the social situation of mental patients and other inmates*. New York: Anchor Books.
- Hauge, A. L. (2016) *Housing qualities and effect on identity and well-being*. Report 169, Sintef.
- O'Mahony, L. F. en Sweeney, J. A. (2010) *The exclusion of (failed) asylum seekers from housing and home: towards an oppositional discourse*. *Journal of law and society* 37: 2, 285-314.
- Szczepanikova, A. (2012) *Between Control and Assistance: The Problem of European Accommodation Centres for Asylum Seekers*. *International Migration* 51, no. 4 (2012): 130-43.
- Vanden Houte, E. (2017) *Fedasil bouw! Onderzoek naar de non-architectuur van Fedasil zoals ontstaan in periodes van vluchtelingencrisis*. Master thesis, UGent.

Luce Beeckmans (luce.beeckmans@ugent.be) is verbonden aan de Vakgroep Architectuur en Stedenbouw van de Universiteit Gent, het Interculturalism, Migration and Minorities Research Centre van de Universiteit Leuven en het Urban Studies Centre van de Universiteit Antwerpen. Gefinancierd door het Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek (FWO) doet ze postdoctoraal onderzoek naar de ruimtelijke impact van migratie op middelgrote steden in Europa. Zij is tevens coördinator van HEIM, een collectief van architecten en stedenbouwkundigen die zich inzetten om de migratiearchitectuur radicaal te herdenken. **Ella Vanden Houte** (ellavandenhoute@hotmail.com) studeerde af met een prijswinnende scriptie, getiteld 'Fedasil bouw! Onderzoek naar de non-architectuur van Fedasil zoals ontstaan in periodes van vluchtelingencrisis' aan de Universiteit Gent (promotoren: Luce Beeckmans en Maarten Delbeke, DiverGent scriptieprijs). Momenteel werkt ze voor Samenlevingsopbouw Oost-Vlaanderen op het thema 'Wonen' voor kwetsbare senioren.